

*Дереза І.С.
аспірант,
Криворізький ДПУ*

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО САМООСВІТИ ЯК АКТУАЛЬНА ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглядається одне з важливих питань педагогіки – проблема формування готовності студентів до самоосвіти.

В статье рассматривается один из важнейших вопросов педагогики – проблема формирования готовности студентов к самообразованию.

This article deals with one of the most important problems in the sphere of education now – the problem of formation of readiness of students to the self-education.

Ключові слова: самоосвіта, готовність, готовність до самоосвіти.

Ключевые слова: самообразование, готовность, готовность к самообразованию.

Key words: self-education, readiness, readiness to the self-education.

Оновлення цілей і змісту системи сучасної вищої освіти України, входження її у Болонський процес передбачає зміщення акцентів із формування у студентів системи знань на створення умов для їх самодобування.

Тому специфіка системи освіти полягає в тому, що вона повинна бути здатна не тільки озброювати необхідними знаннями, але і, внаслідок постійного і швидкого оновлення знань в нашу епоху, формувати готовність до безперервного самостійного оволодіння ними, уміння і навички самоосвіти, а також самостійний і творчий підхід до знань протягом всього активного життя людини.

Самоосвіта є особливо важливою для студента – майбутнього педагога, коли професія вимагає багато знань, життєвих умінь, мислительних і практичних навичків: учитель повинен навчити вчитися кожного вихованця. До того ж, щоб у майбутньому кваліфіковано керувати і залучати до самоосвітньої діяльності своїх вихованців необхідно самому володіти засобами самоосвітньої навчальної роботи [5, с. 143].

Проблема суспільства – це проблема навчання і виховання майбутніх учителів, які б мали високий рівень професіоналізму, творчої активності, відповідально ставилися до результатів своєї діяльності [4, с. 125]. Одним з можливих шляхів вирішення даної проблеми є формування у студентів педагогічних університетів готовності до самоосвітньої діяльності.

Питанням організації самоосвіти студентів присвячено роботи О.Я. Айзенберга, В.К. Буряка та ін. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх педагогів була предметом дослідження багатьох науковців, таких, як І.Г. Барсуков, М.В. Косенко, Г.В. Марковець, І.Л. Наумченко, В.К. Скнар, Н.Г. Сидорчук, В.П. Шпак та ін. Особливу увагу дослідники приділяли готовності до самоосвіти і пошукам шляхів для її формування (роботи О.В. Малихіна, Г.М. Серікова, Н.М. Терещенко та ін.).

Взагалі феномен готовності є предметом вивчення і педагогів, і психологів, і філософів. Велика кількість визначень поняття “готовність” зумовлена різними підходами дослідників до вивчення проблеми формування готовності майбутніх вчителів до педагогічної діяльності. Значний інтерес являє собою вирішення проблем формування професійної готовності (М.Г. Вієвська, А.Ф. Линенко), професійно-естетичної готовності (М.В. Веселовська), психічної готовності (А.О. Деркач, Т.В. Іванова, В.О. Моляко та інші), морально-психологічної готовності (Л.В. Кондрашова).

Незважаючи на різноманітність напрямків вирішення проблеми визначення поняття “готовність”, розвиток готовності (як особистісної характеристики) до певного виду діяльності відбувається лише за умови активної позиції студента, коли він стає суб'єктом власної освіти і професійного становлення. Саме тоді, коли студент знаходиться у ролі суб'єкта власної освіти, ще у вузі він розвиває в собі готовність формувати учнів як суб'єктів творчої діяльності, розвивати їх особистість, створювати для них такі умови, за яких вони виступали б не тими, кого навчають, а тими хто навчається [2, с.11]. Таким чином лише активна позиція майбутніх педагогів у власній освіті сприятиме розвитку активності школярів.

Мета даної роботи полягає у доведенні актуальності проблеми формування готовності студентів педагогічних університетів до самоосвіти як однієї з умов їх професійного становлення та зросту.

При наявній різноманітності теоретичних положень щодо формування готовності студентів до різних сторін педагогічної діяльності має місце досить неординарний підхід до визначення самої суті готовності. Одні розглядають готовність як установку (школа Д.М. Узнадзе), якість особистості (К.К. Платонов), психічний стан (М.І. Дьяченко, Л.А. Кандилович, А.Ц. Пуні), інші – як синтез властивостей особистості (В.А. Крутецький), складне особистісне утворення (Л.В. Кондрашова, В.О. Сластьонін, Л.В. Григоренко та інші).

Вчені виділяють такі загальні прояви готовності, як позитивне ставлення до праці вчителя, певний рівень оволодіння педагогічними знаннями, вміннями та навичками, самостійності у розв'язанні професійних завдань, моральними рисами особистості, розвиток педагогічних здібностей, наявність професійно-педагогічної спрямованості особистості та інше [4, с. 128].

Різні визначення поняття “готовність” взаємодоповнюють одне одного, що свідчить про складність досліджуваного явища і дає змогу переконатися в тому, що готовність як важлива характеристика професіоналізму сучасного вчителя – складне і багатогранне явище.

Поняття “готовність до самоосвіти” є ще більш складним. Воно досліджувалося багатьма вченими (А.К. Громцева, О.Я. Айзенберг, Г.М. Серіков, В.К. Буряк і т.д.) і єдиного, загальноприйнятого визначення також не має. Але, перш за все, потрібно з'ясувати сутність поняття “самоосвіта”.

Самоосвіта давно й широко вивчається в педагогіці цілим рядом антропологічних наук, таких як філософія, акмеологія, психологія, соціологія та ін. Особливістю педагогічного розуміння самоосвіти є розгляд її як процесу, що вимагає спеціального педагогічного забезпечення, процесу, що

не виникає стихійно, природним чином, а лише в результаті спеціального організованого педагогічного впливу (А.К. Громцева, Г.М. Коджаспірова, Б.Ф. Райський та ін.).

Самоосвіта як педагогічне явище знаходиться в постійному розвитку, що зумовлений тією чи іншою педагогічною освітньою ситуацією. Кожна ситуація характеризується домінуванням певних підходів, парадигм, зміна яких об'єктивно вимагає внесення відповідних змін в теорію і практику самоосвіти.

Враховуючи різноманітність визначень самоосвіти, які можна зустріти в науковій літературі, можна виділити деякі її істотні ознаки: самостійний пошук, придбання знань, підвищений інтерес, продовження розвитку. М.Г. Кузьміна виділяє наступні домінантні ознаки самоосвіти:

1) самоосвіта може мати місце тільки на основі глибоких перспективних внутрішніх мотивів; окремі випадки пошуку відповідей на питання, що цікавлять людину, під впливом яких-небудь спонук не можна ще вважати самоосвітою; придбання знань як додаткова до основного заняття пізнавальна діяльність;

2) самоосвіта протікає на основі самодіяльності особистості відповідно до її індивідуальних особливостей, мета її – розширення знань у одній або декількох сферах знань і особистісне самовдосконалення, засноване на самоконтролі; оволодіння знаннями за своєю ініціативою;

3) самоосвіта здійснюється без детального керівництва з боку; це індивідуальна самостійна пізнавальна діяльність з оволодіння знаннями [3, с. 15-18].

Отже, самоосвіту можна трактувати як вид пізнавальної діяльності, яка характеризується активністю, самостійністю, добровільністю та спрямованістю на вдосконалення розумових здібностей, формування культури розумової праці.

Самоосвіта забезпечує молодому фахівцеві вихід на: самостійність мислення; критичність відношення до отримуваної інформації; самооцінку

рівня власних знань і умінь, володіння способами розумової діяльності; прояви творчої активності в процесі навчання; самовиховання прагнення до підвищення рівня самоосвіти. Успішність самоосвітньої діяльності залежить від готовності студентів до її реалізації.

Розглядаючи готовність особистості до самоосвіти як синтез внутрішніх умов, що зумовлюють принципову здійснюваність процесу самоосвіти, можна виокремити в її складі чотири важливих елементи:

- цілісний емоційно-особистісний апарат (внутрішня потреба в самовдосконаленні, особистісні цінності, емоційно-вольовий механізм, загальні розумові здібності тощо);
- система знань, умінь, навичок із самоосвіти, що засвоюється особистістю (повнота і глибина сформованості наукових понять, взаємозв'язок між ними, уміння співвідносити наукові поняття з об'єктивною реальністю, розуміння відносності знань і необхідності уточнення їх шляхом систематичного пізнання тощо);
- уміння та навички грамотно працювати з основними джерелами соціальної інформації, зокрема книгами, бібліографічними системами, автоматизованими інформаційно-пошуковими засобами, радіо, телебаченням, спеціалізованими лекторіями (уміння орієнтуватися у великих обсягах інформації, вибрати головне, зафіксувати його тощо);
- система організаційно-управлінських умінь і навичок (ставити і виконувати завдання самоосвіти, планувати свою роботу, вміло розподіляючи зусилля та час на різноманітні обов'язки, створювати сприятливі умови для самодіяльності, здійснювати самоконтроль, самоаналіз результатів і характеру самодіяльності тощо).

Виокремлені елементи готовності особистості до самоосвіти в цілому досить різносторонні й вичерпно характеризують можливості студентів щодо організації та реалізації процесу самоосвіти [1, с. 18-19].

Дослідження довели, що існує стійкий позитивний зв'язок між інтенсивною самоосвітньою діяльністю вчителя і темпами росту його

професійної майстерності. Відповідно, система професійної підготовки студентів не може бути реалізована без формування достатньо високого рівня готовності до самоосвіти.

Самоосвіта розглядається як серцевина, стрижень безупинної освіти. Тому той чи інший рівень готовності до самоосвіти випускників педагогічних університетів можна вважати оцінкою ефективності, якості їх педагогічної підготовки.

Відомо, що ніякий вуз не в змозі навчити своїх випускників усьому і на всі випадки життя. Але він може і повинен озброїти досвідом і методами наукового пізнання, щоб учитель з найменшими затратами додаткової праці й часу засвоював нову інформацію, поповнював знання й розширював свій теоретичний кругозір. Розвиток творчої особистості майбутніх педагогів, раціональна організація навчально-виховного процесу й керівництво формуванням загальних та індивідуальних особливостей студентів, їх підготовка до неперервної самоосвіти і самовиховання мають стати однією із найважливіших проблем практики сучасного вузу.

Особливої актуальності ця проблема набуває за умов національно-культурного відродження України, коли суспільством акцентується провідна роль учительських кадрів у підготовці підростаючого покоління до демократичних перетворень і економічної стабілізації молоді держави [6, с. 55].

Поряд із цим професійна діяльність учителя наповнюється дедалі глибшим творчим змістом: йому надана можливість вносити зміни не тільки до окремого уроку, а й навчальної програми загалом; використовувати як традиційні, так і нові форми і методи роботи, розробляти і впроваджувати власні підходи до навчання й виховання учнів.

Отже, у вчителя з'явилася реальна можливість виявити себе справжнім творцем навчального процесу, реалізувати свій духовний потенціал. Тому в школі в нових умовах потрібен передусім знаючий, розуміючий, культурний вчитель володіючий необхідними фаховими знаннями та вміннями,

усвідомлюючий шлях до їх набуття, володіючий принципами й методами пізнання теорії й практики своєї педагогічної діяльності, здатний творчо мислити, самостійно орієнтуватися в найрізноманітніших проблемних ситуаціях педагогічної дійсності, критично їх оцінювати й оперативно знаходити шляхи подолання суперечностей, що виникають.

Крім того, у нинішніх нестабільних соціальних умовах фахівець повинен бути конкурентоспроможним, і така інтегративна якість особистості як готовність до самоосвіти особливо йому необхідна. У післявузівській період готовність особистості до самоосвіти, будучи складовою частиною освідченості фахівця, може стати важливим адаптаційним механізмом.

Успішність професійної адаптації молодих вчителів залежить, звичайно, і від їх індивідуально-психологічних особливостей. Величезну роль в цьому відіграє система цінностей особистості спеціаліста, що визначає його ставлення до себе, до співробітників, керівників, обраної професії, до своїх службових обов'язків. Це ставлення може бути як позитивним, так і негативним. Тому завдання викладачів вищої школи полягає не лише у формуванні у студентів адекватного спеціальності та професійної діяльності образу, але і у підготовці їх відповідно з цим образом, розвитку любові до своєї професії, спеціальності, прагнення удосконалюватись в ній, розвивати свій професіоналізм. У процесі розвитку у студентів почуття професійної гідності, відповідальності та компетентності у вирішенні професійних завдань велику роль відіграє можливість активної участі у створенні програми свого професійного розвитку, прийнятті рішень, які стосуються власної освіти, організації навчального процесу та науково-дослідної діяльності. Разом з вирішенням навчальних проблем майбутній фахівець повинен одержати можливість акцентувати власні зусилля на саморозвиток та самоствердження, удосконалення професійних здібностей, сановлення професійної самосвідомості [2, с. 8].

Підсумовуючи вище сказане можна зробити висновок, що проблема формування готовності студентів педагогічного вузу до самоосвіти потребує

подальшого наукового дослідження, так як сучасний стан ринку праці вимагає від спеціаліста з вищою освітою особливих навичок, які сприятимуть його професійному становленню. Ще не існує єдиного підходу до визначення понять “готовність” та “самоосвіта”, але не має сумнівів в тому, що готовність студентів до самоосвіти сприятиме формуванню професійного “я” майбутніх педагогів, стане запорукою їх успішної професійної адаптації та росту, високого рівня професіоналізму, творчої активності та відповідальності за результати власної діяльності.

Таким чином, самоосвіта є дуже важливим засобом задоволення багатьох потреб вчителя, зумовлених характером його професії. Прагнення і практична готовність студентів до самоосвіти є однією з притаманних вчителю професійних якостей, а підготовка студентів до самоосвіти – дуже важливий чинник їх професійної підготовки.

Література:

1. Буряк В.К. Умови та засоби самоосвіти студентів / В.К. Буряк // Вища школа. – 2002. – №6. – С. 18-29.
2. Кондрашова Л.В. Формування професійного “я” майбутніх педагогів засобами особистісно-зорієнтованого навчання в практиці вищої школи / Л.В. Кондрашова // Педагогіка вищої та середньої школи. – Кривий Ріг, 2000. – Вип. 2. – С.3-13.
3. Кузьміна М.Г. К вопросу о понятии «самообразование» / М.Г. Кузьмина // Формирование у учащихся стремления к самообразованию. – Волгоград: ВГПИ, 1976. – С.15– 18.
4. Линенко А.Ф. Готовність майбутніх учителів до педагогічної діяльності / А.Ф. Линенко // Педагогіка і психологія. – 1995. – №1. – С. 125-132.
5. Сидорчук Н.Г. Організація самоосвітньої діяльності майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін / Н.Г. Сидорчук // Проблеми освіти – Київ, 1996. – Вип. 6. – С. 143-151.
6. Шпак В.П. Самоосвіта в професійному становленні майбутніх педагогів / В.П. Шпак // Початкова школа. – 1994. – №8. – С. 55-57.